

OM KILDERNE TIL DEN GAMMELDANSKE PASSIONSTRAKTAT

Af Mette Nordentoft

Betegnelsen Den gammeldanske Passionstraktat har fæstnet sig for teksten i de to bevarede danske håndskrifter fra kort før og efter år 1500. Den har ingen nordiske parallelhss., men en lang europæisk forhistorie, som her skal ridses op. Dens indledning *Extendit manum* .. har givet teksten dens navn i den tyske faglige tradition. Den tyske tekst tilskrives magister Heinrich von St. Gallen, der virkede ved Carolinum-universitet i Prag. Han oversatte og udvidede o.1390 traktaten efter et latinsk forlæg fra o.1330, forfattet af augustineren Michael de Massa.

Denne "traktat" fik en stor udbredelse i hele det tyske område. Den blev en eksponent for senmiddelalderens dyrkning af lidelsen. Teksten vil blive udgivet med to tyske paralleltekster, og denne udgaves indledning vil nærmere redegøre for kilderne.

De to danske afskrifter af Passionstraktaten bygger på en østdansk oversættelse. De rummer en del germanismer¹, samt nogle svecismer der vidner om et tabt svensk forlæg². De danske hss. er begge veludførte pergamenthss. med rubricering: AM.72 8° dateres af GldO til ca. 1475. Sth.KB.A31 er noget yngre; dets hd.2 er samme hånd som har skrevet Bona-ventura, samt Else Holgersdatters Tidebog i GkS.1613 4° fra 1515-; Sth.A31 tilhørte dronning Kristine indtil hendes død i 1521.

Den tyske overlevering

Der kendes i alt 206 tyske hss., incl. de nederlandske³. Forholdet mellem disse afskrifter ses af et stemma, som jeg har udarbejdet på grundlag af 55 hss.: samtlige omd. og mnd. samt de

¹ Nordentoft 1994a.

² Nordentoft 1994b; Nordentoft 1997.

³ Ruh 1940 og 1950.

ældste af de øvrige grupper⁴. Stemmaet vidner om, at der har været mange flere hss. end vi kender. Traktaten har været en af de rigest overleverede tyske tekster overhovedet.

De virkelig kvalificerede afskrifter tæt på hvad originalteksten må have haft, finder vi blandt de østmidttyske fra tiden omkring 1400, de fleste fra Thüringen og Schlesien⁵. De ældste er skrevet på thüringsk regionalsprog, men overleveret på augustinerklosteret Sagan i Schlesien. Her blev traktaten hurtigt afskrevet på schlesisk, og er ret hurtigt blevet udbredt i andre klosterordener i Schlesien. I alt kendes der 8 thüringske og 6 schlesiske hss.

En meget tidlig afskrift⁶ befandt sig i det senere Østprøjsen, afskrevet på omd., "højprøjsisk". Der findes dertil 3 hss. med bøhmisk sprogpræg, det ældste fra første del af 15. årh., og 3 hss. fra Meissen, hvoraf det ældste er skrevet 1418. I alt er der 21 østmidttyske hss., og denne del af Tyskland er traktatens kerneområde.

De nordtyske håndskriftgrupperinger hører til i forlængelse af den primære afskriftfase. En tidlig mnd. version fra de svenske besiddelser i Østersøprovinserne ligger nu som fragment i Stockholm⁷, men viser ikke specielt slægtskab med vore danske hss. Teksten kan have været transporteret fra omd. til mnd. i flere omgange; denne dialektgrænse har ikke været en egentlig sproggrænse, afskrifternes karakter er ikke anderledes end ved transport fra omd. til obd.

Et tidligt mnd. Hamburg-hs. har tilhørt den aristokratiske begine-stiftelse i Hamburg⁸. Der er en rig overlevering fra anden del af 15. årh. i det område som udgjorde hertugdømmet Braunschweig-Lüneburg. Der er bevaret i alt 17 mnd. hss., heraf 2 sene bearbejdelser.

Den kommende danske tekstudgaves varianter vil påvise, at det tyske forlæg for *Sv. er gammelt og formodentlig stammer fra det østmidttyske område. Men de danske AM og Sth har

⁴ Jf. Nordentoft 1991 med et stemma ud fra 25 hss.

⁵ De ældste er: Breslau UB. Q239 og Breslau I F 564 med to tidlige afskrifter, samt Berol.mgo.183.

⁶ Königsberg 904 udg. i Ruh.1940; her omtalt som K/Ruh.

⁷ Erich Rooth: Ein Fragment des Passionstraktates von Heinrich von St. Gallen. *Annales Societatis Scientiarum Fennicae*. Ser.B.XXX (1934), 473-509. - Andre fragmenter findes ikke i Sverige.

⁸ Hamburg. Aus dem Convente.XIII; nord-nd. fra beg.af 15. årh. Begine-konventet aflastede patriciernes kvindeoverskud, mens beginerne i Lübeck var døtre af velstående borgerfamilier. - Hs. bygger på et fælles forlæg med det omd. gamle Berol.mgo.183, et forlæg som har været stramt redigeret og desuden har haft forbyttede blade i de sidste læg. Hamburg.Conv.XIII har derfor ikke kunnet anvendes som paralleltekst.

desuden nogle glose-varianter, lakuner og især plusstof fælles med Lb.29 og Lb.49⁹, som er yngre afskrifter af et fælles mnd. forlæg. Men *Lbb. har haft nogle afvigende sprogformer og semantiske forkludringer i forhold til såvel *Sv. som de gamle omd. hss. Udgaven vil derfor bringe både Breslau.Q239 og Lb.29 som paralleltekster. Et direkte forlæg for *Sv. er ikke bevaret.

Fra Schlesien har teksten også bredt sig mod syd. Da Prags universitet i 1409 blev overtaget af hussitterne og mistede sin betydning, udvandrede de tyske magistre og dannede universitet i Leipzig. Heinrich von St. Gallen kan formodes at være udvandret til det nordlige Bayern, hvorfra hans senere værker er overleveret. De har sammen med nye bearbejdelser af Extendit-traktaten bredt sig til det sydlige Bayern og Østrig, til det alemanniske område, til Schwaben og Elsass, og til Franken og Hessen og Rhinens nedre løb. Fra wmd. område kendes i alt 10 hss. fra 15. årh.s anden halvdel, deriblandt et par bearbejdelser. Fra nederlandsk område er bevaret et enkelt hs. fra første del af 15.årh., i alt 17 hss., hvoriblandt 4 bearbejdelser.

Den resterende del, 141 hss., befinder sig nu i sydtyske biblioteker og stammer formodentlig overvejende fra det katolske Syden. Der er en stor mængde reelle afskrifter, helt frem til 1548. Men der er også en type C, hvor indledningen er udeladt, så den begynder med Kristi ankomst til Bethania, og en type B, som først indledes efter Bethania-scenen, da han forbereder indstiftelsen af nadveren¹⁰. Endvidere er der en stor gruppe forkortede, udvidede eller kompilerede versioner. Mange hss. har tilhørt nonneklostre, men ikke så få har haft verdslige skrivere eller ejere.

Det var ikke kun klostre der skaffede sig afskrifter, men også lægfolk. Blandt de talrige sydtyske afskrifter har jeg kendskab til 31 med information om skriveren. 18 skrivere var anonyme gejstlige og 5 var mandlige gejstlige; 6 var nonner, dog først efter 1450. 13 skrivere var borgere omtalt med navn, lutter mænd, ingen kvinder.

Borgerne melder sig tidligt, det ældste eksempel er fra 1416¹¹. En borgmester i Zürich, en rig patricier, afskrev egenhændigt traktaten i 1476, og en generation senere skrev hans

⁹ De to søsterhss. stammer begge fra begine-konventet St. Michaelis; øst-elbiske afskrifter fra o.1460-1498.

¹⁰ Disse betegnelser stammer fra Ruh.1940.

¹¹ München.cgm.56.

svigersøn endnu en kopi heraf¹². I det hele taget var adelige og storborgere involveret. Et smukt illumineret hs. var en gave fra Kloster Indersdorff til en adelsdames bryllup¹³. Endnu et pragths. tilhørte en datter af kejser Friedrich III¹⁴. Et par skrivere betegner sig som familiefædre, nævner navne på deres børn eller den afdøde hustru¹⁵. Et hs. er afskrevet af en mand og har senere været ejet af borgerlige kvinder, for så at blive solgt¹⁶. To mandlige var professionelle skrivere o. 1500.

Fra det mnd. område er kun angivet tre navngivne skrivere, igen mandlige. Også her møder vi en skrivende patricier-borgmester, Ludeke Garlop fra Lüneburg, af en slægt hvor en yngre broder regelmæssigt blev biskop. Hans hs. blev i familien i tre generationer, til længe efter reformationen¹⁷.

Især de subtile teologiske distinktioner kunne volde vanskeligheder under afskrift. Et eksempel er et nordtysk hs., afskrevet af en klosterbroder i et nordtysk kloster i 1458¹⁸: gang på gang giver den stakkels skriver op, men fortsætter så ufortrødent med de følgende sætninger. Alt i alt er hans tekst en omhyggelig og loyal, men ikke særlig intelligent gengivelse af et forlæg som har stået den oprindelige tekst forholdsvis nær.

De to hss. fra St.Michaelis-beginehuset i Lübeck demonstrerer denne udvikling. Deres fælles forlæg er brolagt med misforståelser, men også udbroderet med emotionelle adjektiver. Og de to afskrivere fra den senere del af 15. årh. skriver trohjertet samtlige fejl ordret af. En del andre opbyggelige tekster har skrivernavne for disse fromme kvinder i borgerlige stiftelser.

Om grunden til traktatens langvarige og brede udbredelse kan man nok gisne. I 15. årh. var man træt af de mange helgener fra bønnebøger og legender og vendte sig mod Kristus- og

¹² Zürich.C115, 1476. Zürich.B288, 1498.

¹³ München.cgm.29, 1426 i afskrift fra 1448.

¹⁴ Wien Nat.Bibl.2743.

¹⁵ München.cgm.477, 1470/74. Reichenau.105, 15.Jh.

¹⁶ Wernigerode.Stolberg.Zb.26, 1455.

¹⁷ Wernigerode.Stolberg.Zb.27: Borgmester Ludeke Garlop, død 1486.

¹⁸ Jena.App.27: Hermann Lippe 1458.

Maria-dyrkelsen, og her har traktaten været meget moderne. Den giver et indtrængende billede af "Smertemanden" og af "Marias klager".

Hamburg.Conv.XIII har en karakteristisk rubriceringsteknik, som må have lettet den højtlesning som disse hss. har været beregnet for. I disse velordnede brugshss. har skriveren selv foretaget korrektur og røde markeringer. I selve den brune eller sorte tekst er der mange halvhøje bogstaver ved begyndelsen af sætninger og af vægtige udtryk, og denne pause-tegnsteknik fortsætter med de røde markeringer gennem begyndelsesbogstaver.

Jeg har ved selvsyn af ca. 70 hss. konstateret, at næsten alle bærer præg heraf ved "tommelfingerskidt" på midten af begge marginer. I de to Lübecker-hss. er der indlagt bogmærker: korn og strå fra deres have, træde fra deres teksttilforarbejdning.

Heinrich von St. Gallen

Oversætteren og bearbejderen af Extendit manum-traktaten er Heinrich von St. Gallen, der flere gange fra 1371 til 1397 nævnes i annalerne fra Prags universitet Carolinum. De overlevere hss. bærer vidnesbyrd om ham som forfatter af flere værker. De er forskellige, men bærer præg af en skolastisk dannet ophavsmand, som gerne vil formidle teologiske dogmer i forståelig form til et bredere publikum, ofte med en både moralsk og inderlig tone¹⁹. De første tre kendte værker stammer fra hans tid i Prag, mens to senere sandsynligvis først er blevet til efter at han havde forladt Prag, dvs. efter 1409.

Extendit manum-traktaten er affattet i Prag-tiden, formentlig i 1390'erne. Forfatterangivelser findes i nogle få ret sene hss., der betegner traktaten som en oversættelse: Hie hept sich an die usslegung des lidens vnsers lieben herren Ihesu Cristi das ain maister zü Prag also zü tütsch hatt bracht.

Om H.St.G. har vi kun få nogle få data fra Carolinums annaler. Magister Henricus de s. Gallo må være født o. 1350, idet han blev baccalar i 1371 og magister artium 1373. Som magister har han eksamineret i 1375. Han er omtalt som baccalarius theologie 1397, men han blev aldrig benævnt som magister i teologi.

Heinrich von St. Gallen nævnes ikke i nogen kilde efter 1397. Men man må formode, at han forlod Prag i 1410. Hans skrifter fra tiden derefter er overleveret i det nordlige Bayern

¹⁹ Ruh.1953. Oversigt over forfatterskabet i VL2.

og senere i hele det bairisk-schwäbiske område. Et "Marienleben"²⁰ stammer fra anden fase af forfatterskabet. Grundteksten er formodentlig nordbayrisk fra tidsrummet ca. 1410-1420.

Forfatterskabets tredje fase er en bearbejdning af Extendit manum-traktaten, type B²¹. Den ligner hans "Marienleben": de udelader eller forkorter AT-præfigurationer og vanskeligere teologiske argumenter, tilføjer en del adjektiver og gør stilen mere mundtlig. Disse "anden-udgaver" af Extendit manum-traktaten og Marienleben er populariserende nybearbejdelser, som tydeligere tager højde for klosterreformatoriske tendenser. Denne bølge i 1430'erne påvirkede læsebehovet både hos gejstlige kvinder (nonner, beginer, tertiærinder) og i borgerlige kvindekredse. De kvindelige læsere havde betydning for den opbyggelige litteratur på folkesprog, og Nürnberg havde en hovedrolle i disse litterære reformbestræbelser. Fordelingen på mandlige og kvindelige læsere synes dog ikke at have været helt så entydig for Passionstraktatens vedkommende²².

Michael de Massa og den latinske traktat

Det latinske forlæg for Heinrich von St. Gallens tyske Extendit manum-traktat er en tilsvarende Extendit manum-traktat af Michael de Massa. Den er formodentlig forfattet o. 1330.

Michael de Massa var født i Toscana o.1300²³. Han blev Augustiner-eremit, studerede i Paris og havde en lovende teologisk karriere foran sig, da han i 1326 efter en teologisk kritik af en medbroder blev forbigået. De fleste af hans bibelkommentarer og andre videnskabeligt-teologiske værker er gået tabt. Hans passionstraktater er formodentlig fra tiden derefter. Han vendte tilbage til Paris og døde tidligt, 1337.

Michael de Massa forfattede i alt tre passionstraktater²⁴. H. v. St. Gallens kilde er passionstraktaten Extendit manum (Gn 22,10), der i mange hss. tilskrives Jacobus de Vitriaco. Bethania-scenen af den latinske tekst er aftrykt i Kurt Ruhs tekstudgave fra 1940²⁵. De aftrykte

²⁰ Udgivet i Hilg.1981. hvor autor for hele forfatterskabet er udførligt dokumenteret.

²¹ Ruh.1940,CII-CIV: om nye redaktioner, type B-C.

²² Hilg.1981.

²³ VL2.

²⁴ Baier 1977.

²⁵ Elbing StB.Q75 (1451): signatur Elb.1-456. Freiburg.UB L16 (1466): Fr.

brudstykker stemmer godt overens med Heinrich v. St. Gallens tyske *Extendit manum*-traktat. Der kendes nu i alt 13 lat. hss.²⁶ Nogle er afskrevet af augustinerne før 1400 og ligger nu i Breslau og Berlin²⁷. Augustinerne har altså afskrevet den latinske og den tyske *Extendit manum*-traktat i samme tidsrum og i samme geografiske område. Heinrich von St. Gallen kan have kendt den latinske fra augustinernes St. Thomas-bibliotek i Prag.

Grundlæggende er det en *Historia Passionis*, som begynder lørdag før Palmesøndag og slutter med Jesu død, korsnedtagelsen og gravlæggelsen langfredag. Kilderne er evangelierne, men Michael de Massa har udfyldt passionssynopsen med citater af kirkefædrene. Indvævet i den nytestamentlige passionsberetning er en række gammeltestamentlige allegorier.

Efter Genesis-citatet om Abraham og Isak citerer Michael de Massa fra et apokryft værk *Liber de vita Christi*, som han tilskriver en Josephus: Jesu møde med sin mor onsdag før påsken i Bethania. Men han fastholder temaet fra Gen.22,10: Hvorfor må Jesus, Faderens enbårne søn lide? Hvorfor skal dette ske som en grusom opfyldelse af sønne-ofret?? Hvorfor skal smertens sværd gennemtrænge Marias sjæl? Michael de Massa lader dette belyse i dialogform; han lader Maria stille spørgsmålene, og Kristus besvare dem: Det sker til menneskenes frelse, for Gud er retfærdighed og kærlighed.

Trods tilhørsforholdet til Augustinerordenen viser mange træk, at Michael de Massa er påvirket af de toskanske franziskaneres værker, dvs. traditionen efter Bonaventura. Her viser også den traditionelle forbindelse til engelsk fromhedsliv sig: Richard Rolle af Hampole (d.1349)²⁸ og Michael de Massa kom fra hvert sit land, men er født samtidig, ca. 1300 i hhv. Toscana og Yorkshire. Efter alt at dømme har de begge studeret i Paris på samme tidspunkt, i 1320'erne. Begge er de påvirket af den franciskanske mystik fra *Meditationes*, begge drog de fra Paris uden at blive doctores. Men i deres Kristus-passioner anvender de et enslydende

²⁶ A. Zumkeller: *Manuskripte von Werke der Autoren des Augustiner-Eremitenordens in mitteleuropäischen Bibliotheken* (Würzburg 1961-1966). *Schneyer-Repertorium*. Databasen DBI-Link: Deutsches Bibliotheks-Institut in Zusammenarbeit mit Staatsbibliothek zu Berlin; <http://www.dbilink.de>. Samt de pågældende bibliotekers kataloger.

²⁷ Berlin SB.Ms.theol.lat.fol.640: før 1400. Ansateligt muligvis skrevet i Meissen og indbundet i Schlesien. Breslau.UB.I F609: 14.årh./II. Berlin SB.Ms.theol.lat.fol.622: Sachsen el. Schlesien, 1450'erne. Kompilation (Lübener Kirchenbibl. Breslau). Berlin SB.Ms.theol.lat.fol.611: Schlesien o.1460 (Lübener Kirchenbibl. Breslau). München.clm.6106, Bayern 15. årh., er et andet værdifuldt hs.

²⁸ Hope Emily Allen ed.: *English Writings of Richard Rolle, hermit of Hampole*. 1931, reprint 1963, 1988. - *Meditations*, linie 116-130, 99-115.

citater fra *Stimulus Amoris*, om det upassende i at en jomfru står under forbrydernes kors. Et andet citat hos Rolle om den svage og afmægtige Maria under korset har Michael de Massa øjensynlig udmøntet i sin Bethania-scene.

Disse citater vandrede vidt omkring. Men det motiv at Maria forsøgte at nå sin søn og faldt om under korset, hvorefter de så på hinanden "øje i øje", må Heinrich von St. Gallen have fra anden kilde, som han tilskriver Origenes²⁹. Stedet findes ikke hos Michael de Massa. Jeg har ikke kunnet identificere denne kilde, men motivet er illustreret i de fromme billeder: et pergament-maleri fra begyndelsen af 14. årh. som kan stamme fra Toscana, og Giovanni de Pedro di Pisa's tavlemaleri med en tarvelig efterligning³⁰, samt en tavle fra 15. årh. i kirken i Guimiliau i Bretagne.

Både Michael de Massa og Heinrich v. St. Gallen lader derefter Maria klage over Guds urimelige afgørelse: "for en skaber giver du din mor en fisker, for en herre en knægt, for Gud et menneske"; dette citat stammer fra Anselm af Canterbury og er velbelagt³¹. Men den tilføjelse, at Maria var jomfru og havde jomfrutugt, og derfor bar smerten stille og hemmeligt i sit hjerte, må indtil videre stå for Heinrichs egen regning. Dermed er Marias rolle udtømt i den tyske traktat.

De opbyggelige oversættelser til nordisk i middelalderens slutning har ganske andre forudsætninger end vore hjemnegroede genrer. Det er et stort arbejde at udrede trådene, men en kommende sproghistorie bør være opmærksom på konsekvenserne, også for konkrete ordtolkninger.

Forkortelser

Mnd.:	middelnedertysk.
Omd.:	ostmitteldeutsch ("mittel" betegner her både middelalder og Midtjylland; forkortelsen kan også anvendes om dialekt).
Wmd.:	vestmidtysk (tilsvarende).
Mhd.:	middelhøjtysk (omfatter omd.-wmd. og oberdeutsch).
Obd.:	"øvretyisk" (bairisk, schwäbisk og alemannisk).

K/Ruh: Königsberg Staats- und Univ.Bibl.904, udgaven i Ruh.1940.

²⁹ K/Ruh.66-67: "som Origenes skriver om Johannes".

³⁰ Begge i Barcelona: Museo Nacional d'Art de Catalunya.

³¹ Ruh.1940, noter til K/Ruh.68,16-26.

Elb.: udgaven i samme bind af latinsk paralleltekst i Elbing. Q75.
 *Sv.: det ukendte forlæg for den svenske oversættelse.
 *Lbb.: fælles forlæg for Lb.29 og Lb.49.
 Lb.29, Lb.49: Lübeck Stadtbibl. Mss.theol.germ. 4ø 29, hhv. 8ø 49.
 AM: AM 72 8ø.
 Sth: Stockholm.KB.A31.
 GldO: Ordbog over det ældre danske Sprog.

Litteratur

- Baier, Walter. 1977. *Untersuchungen zu den Passionsbetrachtungen in der "Vita Christi" des Ludolf von Sachsen. Ein quellenkritischer Beitrag zu Leben und Werk Ludolfs und zur Geschichte der Passionstheologie. I-III.* Salzburg.
- Gammeldansk Passionstraktat. 1968. Duplikeret til brug for Ordbog over det ældre danske Sprog.
- Hilg, Harido. 1981. *Das 'Marienleben' des Heinrich von St. Gallen. Text und Untersuchung.* München.
- Nordentoft, Mette. 1991. Zum (nord)europäischen Stemma des Passionstraktates Heinrichs von St. Gallen. "Niederdeutsch in Skandinavien IV" *Zeitschrift für deutsche Philologie*, Beiheft (Berlin 1993):168-195.
- Nordentoft, Mette. 1994a. Germanismen in der altdänischen Übersetzung des Extendit manum-Passionstraktates: Syntaktische Beispiele. *Foredrag* holdt på symposiet "Niederdeutsch in Skandinavien V" i Fredriksstad august 1994. - Ms. Symposierapporten blev ikke publiceret.
- Nordentoft, Mette. 1994b. Nogle sprogtræk i Den gammeldanske Passionstraktat. *Foredrag. Selskab for nordisk Filologi* 24/11. SNF's årsberetning 1994-1995:41-54.
- Nordentoft, Mette. 1997. Glosserende tautologier i Den gammeldanske Passionstraktat. Ord, Sprog og artige Dict. *Festskr. Poul Lindegård Hjorth* (UJdS 1997):67-82.
- Ruh, Kurt. 1940. *Der Passionstraktat des Heinrich von St. Gallen.* Dissertation. Thayngen.
- Ruh, Kurt. 1950. Zur Theologie des mittelalterlichen Passionstraktats. *Theologische Zeitschrift Basel*. VI:17-39.
- Ruh, Kurt. 1953. Studien über Heinrich von St. Gallen und den "Extendit manum"-Passions-traktat. *Zeitschrift für schweizerische Kirchengeschichte*. XLVII:210-230, 241-278.
- VL. 1978-. *Die deutsche Literatur des Mittelalters*. Verfasserlexikon, 2. Auflage. Berlin/New York.Heri: Harido Hilg & Kurt Ruh. 1981. Heinrich von St.Gallen; Hans Fromm. 1987. Michael de Massa.

Peter Widell og Mette Kunøe (udg.):
 7. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog
 Århus 1999

TILBAGEKANALISERINGSSMÅORD SOM FORSTÅ-SIGNALER

Af Marianne Rathje (Københavns Universitet)

Indledning

Når lytteren i en samtale bruger småord som *ja*, *nej*, *mm* og *nå*, er det nærliggende for den talende at tage disse små udtalelser som udtryk for, at lytteren forstår, hvad der bliver sagt. Man kunne forestille sig, at hvis man talte samtlige forekomster af fx *ja*, *nej*, og *mm*, ville man vide, hvor meget der i en samtale blev forstået. Men forståelse er ikke det eneste, disse småord kan udtrykke. Med et *ja* kan lytteren signalere - netop - at han lytter, at han er opmærksom eller er enig i det, der bliver sagt. Eller han kan bare lade, som om han forstår, lytter, er enig - af høflighedsgrunde eller fordi han synes, det er pinligt, at han fx ikke forstår.

Foppa (1995:152ff) nævner, at disse småord kan fungere som egentlige forståelsessignaler ("proper understanding signals"), men konstaterer også, at de ikke er til megen hjælp, når man skal forsøge at bestemme, om en samtaledeltager har forstået. Det er disse småords mangel på specificitet, der gør det næsten umuligt at afgøre, om samtaledeltageren signalerer forståelse eller enighed eller noget helt tredje. Derfor ser Foppa i stedet på andre tegn på forståelse, såsom deltagernes brug af parafraser, korrektioner, fortsættelser, og mener ud fra disse fænomener at kunne slutte sig til, om samtaledeltagere gensidigt forstår hinanden.

Tæller man blot alle småordene i en samtale, for at afgøre forståelsen blandt samtale-deltagere, går man ud fra, at småordene, hver gang de anvendes, betyder "jeg forstår". Modsat mener Foppa, at småordene kan betyde forståelse blandt meget andet, og afviser at have med ordene at gøre i en forståelsessammenhæng.

Denne artikel er skrevet et sted mellem disse to opfattelser: Småord som *ja*, *nej* og *mm* signalerer ikke altid forståelse. Men de gør det af og til, og kan derfor være vigtige at beskæftige sig med i en forståelsessammenhæng - derfor: Kan man finde ud af, hvornår småord som fx *ja*, *nej* og *mm* signalerer betydningen "jeg forstår"?